

Mitt Västerhaninge, minnesbilder från 20-30 och 40-talen

Av Margareta Bowallius

"Det förflutna upphör att existera, om vi inte talar om det" står i förordet till Hilding Eklunds och Olle Flodbys Västerhaninge i gamla och nya bilder. Boken är en minnenas glädjekälla att ösa ur. Bilden på pärmen visar järnvägsstationen i Västerhaninge. Där står stinsen Nils Hüge, en stillig, korrekt och vänlig man, och håller sonen Gunnar vid handen.

Gunnar Hüge med pappa Nils

Mitt komihåg sätter igång: Året är 1941, morgontåget från Nynäshamn ångar in på stationen. Min bror Hasse och jag kommer störtande över gårdet mellan Klockargården och stationsplan. Nils Hüge ser oss (varje gång!) och dröjer med att vifta avgång. Avgångstiden var 6.24, grymt tidig!

Senare insattes på tillskyndan av provinsialläkaren Ivar Wallerström (som själv hade fyra morgonsömniga skolungdomar) en motorvagn med start i Tungelsta vid 7-tiden. På den tiden låg alla gymnasier innanför tullarna.

I Kaplansgården på 20-talet

Jag bläddrar vidare. Under ett flygfoto av kyrkan med omgivning läser jag: "Kaplansgården finns i dag inte längre kvar".

Nej, den revs 1969 när Nynäsvägen breddades. Men för fantasin finns inga tidsgränser. Alltså:

Det är söndagen den första augusti 1926 klockan 11, kyrkklockorna ringer, solen strålar över Kaplansgårdens blommor och vildvinet klättrar på ytterväggen, hönsen kacklar i den lilla hönsgården och jag är en timme gammal. När gudstjänsten är slut kliver min pappa ut på förstubron, skyndar iväg till Folkhögskolan och får enligt löfte låna Elsbeth Lindgrens vita docksäng.

Elsbeth var dotter till skolans rektor, Alfred Lindgren. Min mor Sigrid Nettelblatt-Carlson hade i tjänsten fått erfarenheter, som gjorde att hon väntat med att köpa säng tills barnet var fött. Hon var sedan 1920 distriktsbarnmorska i Västerhaninge. När hon efter midsommardagens gudstjänst 1921 kom ut från kyrkan hade hon blivit presenterad för en ung man, Hans Carlson. Han hade en månad tidigare kommit från Skövde till Tungelsta för att biträda sin morbror Samuel Larsson i hans "Speceri-, Garn- & Diversehandel".

Jag har aldrig frågat mamma om hon hade lagt sju blomster under kudden på midsommaraftonen men om, så var det snabb leverans av friare.

I "Lillans bok" har pappa skrivit om mitt dop, som förrättades av kyrkoherde (senare prost) David Froste:

"I kyrkans dopskål som samma år fyllde 250 år är ca 9000 barn döpta."

Dopgåvorna har antecknats, bland dem en medaljong av "Fru Doktorinnan Agnes Tretow o. dotter Annika" och "En servettring äkta silver med inskription /av/ Kantor Lundgren, Ida Ahlstrand o. Alice Lindblom".

David Froste

Kaplansgården på 60-talet

Vi trivdes i Kaplansgården (kaplan = hjälppräst) eller Sockenstugan som huset också benämndes. Mammans tjänstebostad utgjordes av sovrum, kök och "salen" med ingång även direkt från farstun. Vedbod

delade vi med den förra barnmorskan, Bernhardina Berglund, som med maken Alfred bodde i enrumslägenheten till vänster i farstun, och med paret i den lilla vita stugan på tomten, Karl Blomquist och Wilhelmina Karlsson.

Tant Mina kom från Ösmo och var änka, farbror Blomquist var bleking och hade blivit kvar i Västerhaninge efter att som rallare ha lagt rälsen till Nynäsbanan under 1800- talets sista år.

Farbror Berglund hade skomakeri på vinden ovanför en ack så brant trappa som vi barn (Hasse föddes 1929) "olovandes" forcerade med dödsförakt. Det luktade gott av beck och läder i hans lilla verkstad. Han hade långt grått skägg och var ganska tystlåten men har gett upphov till ett av vår familjs bevingade ord: "Gott slut sa Berglund på nyårsdan".

Varje nyår ringde pappa Berglund från vår telefon till sonen Elis i Helsingborg, en omständlig procedur. Först beställdes rikssamtal av telefonisten, sen fick man vänta en god stund innan samtalet kom. Och när det äntligen blev dags kom telefonisten alltför snabbt in på linjen och meddelade: "Perioden snart slut". Man kom inte på de rätta orden förrän efteråt.

Så fort som jag kunde förflytta mej själv kom jag på daglig visit till tant Berglund. Så småningom blev Maj-Britt Persson i Tingshuset tvärs över vägen min bästa vän. Hennes pappa, Karl Persson, körde vägskrapan, vilket gjorde honom mycket beundrad, i synnerhet av min bror Hasse som brukade leka att han var farbror Persson.

I Lillebo på 30-och 40-talen

Lillebo på 40-talet

Västergården och Församlingshemmet har tillkommit. Min bror Folke föddes 1936 i Lillebo.

Hösten 1932 var det dags för flytt till en nybyggd barnmorskebostad. Maj-Britt och jag kånkade iväg över med mitt dockskåp. Det var ingen lång väg, Lillebo, som vi döpte vårt nya hem till, låg och ligger fortfarande vid Nynäsvägen mellan Åbyskolan, baksidan av Ålderdomshemmet och kyrkogården.

Ålderdomshemmet blev

I Kyrkskolan

Jag hade den kortaste skolvägen av alla när jag hösten 1933 började i första klass. Efterträderskan till Ida Ahlstrand, som 1894–1930 innehaft tjänsten som småskollärarinna, hette Ester Söderberg. Vi var bara fem nybörjare: Inga-Britt Lindewall, Mary Lundkvist, Anna Thorsell, Stig Viberg och jag.

Klassfoto 1934, författaren nr 2 fr v i övre raden

Skolan var en B-skola, vilket innebar att två klasser undervisades samtidigt i samma rum. Den ena klassen fick skriva eller räkna tal medan den andra undervisades muntligt. Att jag var vänsterhänt tog fröken Söderberg inte hänsyn till; det var bara att knoga på med välskrivningshäftet, suddas bort oformligheterna och alltid använda "den rätta handen". Men att få mig att sy med höger hand gick hon bet på trots många försök. Alice Lindblom, som så småningom blev fru Krantz, hade hand om undervisningen av tredje och fjärde klass. Hon var en god pedagog och hade förmågan att inge respekt utan större åthävor.

Men den som vann mitt hjärta var Göran Schill,

Göran Schill

I *Västerhaninge i gamla och nya bilder* finns ett foto på "Blomsterfesten", ett sångspel som uppfördes vid en skolavslutning 1943 med text och musik av Göran Schill. Min bror Hasse är Prins Vår och i översta raden står Bosse Larsson, senare känd TV-profil. Magister Schill sporrade oss alltid att göra vårt bästa. För mig gällde det både i skolarbetet och senare i livet. Jag har sparat Görans julklappsverser. Här är en av dem:

*När Margareta likt andra litterärda tanter
och som bibliofil
i högre stil
rangerar bibliotekets folianter
vi kanske komma kan till pass
bland övrig stass.*

Gåvan var "Neue Märchen" i en röd guldgliitrande volym i duodesformat. Och visst blev jag bibliofil – och bibliotekarie också. Men då var han redan borta.

I juninumret av Haningebladet 1958 skriver kommunalkamrer Josef Enqvist, engagerat och med stor beundran, om vännen, musikdirektör Göran Schill. Denne hade då varit folkskollärare, kantor och klockare i Västerhaninge sedan 1932, när han efterträtt Einar Lundgren.

Han hade inför pensioneringen avtackats både vid högmässan 8 juni och under kyrkkaffet i den till sista plats fullsatta Bygdegården. Många tal hölls och massor av blommor fick han, liksom vid skolavslutningen två dagar senare.

"Han är sångens anförare och en musikens mästare ... överraskande ofta med egna förmåliga kompositioner" skriver Josef Enqvist och slutar med att önska "först och främst hälsans gåva under kommande år".

I det närmast följande numret av Haningebladet, med utgivningsdatum 15 juli, står:

"DÖDA: 18 juni musikdir. Göran Schill, Västerhaninge f. 1894".

Göran Schill

Gunnar Sundén

I Göran Schills hem i Klockargården samlades många intressanta människor. En god vän var finländaren Gunnar Sundén, skicklig pianist och sekreterare till professor Alma Söderhjelm, som var författare och historiker, även hon från Finland. Jag har ett brev från Gunnar, daterat 23 mars 1942. Det är egentligen en bön till min pappa, att han ska "rädda" sockerkupongen H35 men brevet sväller ut till en fem sidor lång berättelse om en föredragsresa i Västergötland och ett besök med övernattnin "i Poetens rum" på Stenhammars slott. "Det är så roligt att resa med Alma då hon känner alla och alla vill bjuda henne på det bästa dom vet." Det gällde även prins Wilhelm, som bjöd på gåsmiddag med våfflor till efterrätt. "Efter middagen spelade jag en hel timme för prinsen, han tyckte så mycket om att höra på musik då hans Mamma alltid spelade för dom då de voro barn." 1945 fyllde Alma Söderhjelm 75 år. I en festskrift hyllas jubilarerna av 161 gratulanter, bland dem prinsarna Eugen och Wilhelm, Bo Bergman, Hjalmar Gullberg, Olof Lagercrantz, Hasse Z., Karl Gerhard, Tollie Zellman ... Ja visst var livet med Alma spännande! Från bjudningar i Klockargården minns jag henne som en vithårig respektgivande dam med guldbågade glasögon och flera rader halsband.

Brevet till min pappa slutar så här "Just som ni satt i sus och dus hos Josef och Elsa så rullade vi upp till Stockholm igen. Därför hann jag inte heller att vara med om Josef-dagsfirandet. Det var riktigt ledsamt, för det är alltid så roligt när vi äro ihopa".

Josef och Elsa Enqvist

Jag har fått "Ett gyllene blad i Österhaninges historia. Familjen Nyholm 1877 – 1970" som gåva av författaren, professor Hans G.

Forsberg. Boken är en unik källa till vetande när det gäller makarna Josef och Elsa Enqvist, född Nyholm. – För att kunna belägga vissa data, när jag 2008 skulle skriva om min mammas gärning som barnmorska i Glimtar från Haningebygden, kontaktade jag Hans Forsberg. Han är son till en av barnmorskorna i Österhaninge, Anna-Lisa Forsberg, född Nyholm, och hennes företräderska, Adolfin Nyholm, var hans mormor. Anna-Lisa och min mamma hade varit kurskamrater under sin utbildning till barnmorskor.

Om moster Elsa och morbror Josef skriver systersonen Hans bland annat: "I Västerhaninge blir paret Enqvist centrala personer, både i kyrkliga och profana sammanhang.

Josef, eller J-O som han oftast kallas, fick en betydande pondus som kommunens fram till 1946 ende heltidsanställda tjänsteman och verkställande ledamot i ett 20-tal kommunala församlingar och nämnder. Det numera rivna kommunalkontoret blev också deras enda bostad i socknen. J-O hade en torr humor, som han själv med cigarren i munnen gärna skrockade åt. Elsa var en skärpt iakttagare, som lojalt sekunderade honom.

Födelsedagsfest för pappa Hans, med bror Folke i knät, tv broder Hasse. Mannen i hatt är Göran Schill och sittande bredvid, hans mor Maria. I övre raden, Elsa och Josef Enqvist som flankerar Gunnar Sundén. Året är 1938.

Makarna Enqvist hade inga egna barn. De firade alltid julen hos familjen Nyholm i Österhaninge; varje julafton stannade deras taxibil utanför Lillebo och chauffören kom smygande med paket till oss barn, som han placerade på en bänk utanför ytterdörren. De glömde oss inte på födelsedagarna heller, deltog med oss i glädje och bekymmer och besökte oss ofta så länge de levde. Farbror Josef gick ur tiden 1969, tant Elsa fem år tidigare. Han brukade gå till graven på kvällarna och sitta där och berätta om sin dag för sin älskade maka. Ur det sista födelsedagsbrevet från min pappa till farbror Josef citerar jag: "Mycket roligt har vi att minnas. Du och Salig Elsa är ljuspunkter, omkring er fick vi inspiration och värme som blev ljusa och glada stunder".

Eva Eriksson

Föreståndarinnan på Ålderdomshemmet, vår tant Eva, fanns i mitt liv ända från början. Hon hör till dem som uppmärksammade min ankomst med blommor och när vi flyttat närmare Ålderdomshemmet kom hon nästan dagligen in en stund till mamma och ventilerade bekymmer och glädjeämnen. - Och det var tant Eva som var Jultomten! Varje julafton satt vi framåt kvällen i mörkret i tamburen och spejade ut genom fönstret. Och plötsligt dök Jultomten upp bakom träden! Han var gammal och böjd, bar på en stor lykta som han svängde med och han hade naturligtvis en säck på ryggen. Men även den julaftonen inföll då min observante lillebror Hasse viskade till mamma: "Mamma, jultomten är tomte där fram och tant Eva där bak". Hon hade inte lyckats dölja hårknuten. Trots att hemligheten hade avslöjats fortsatte tant Eva att glädja oss med totemaskeraden. Hon var också pigg på att klä ut sig i andra sammanhang (ett exempel ses nedan). Vänskapen med vår familj tog inte slut fastän Eva Eriksson så småningom flyttade från Västerhaninge. När hon som pensionär hade bosatt sig i Eskilstuna kom hon på alla bemarkelsedagar och bodde hos oss någon vecka.

Ivar Lo-Johansson

"Till Eva i Sme´stan" skrev min pappa flera gånger om året till hennes död 1981. - Hösten 1978 föll tant Eva så olyckligt att hon togs in på sjukhus. Ivar Lo Johansson hade många år tidigare lovat henne en bok som tack för god omvårdnad av hans mor som slutat sina dagar på Ålderdomshemmet. Jag ringde till författaren och fick rådet att inköpa "Bara en mor".

En lördagsförmiddag i september gjorde jag så besök på Bastugatan 21, 4 trappor. Dedikationen till tant Eva ångrar jag att jag inte skrev av, nu är den borta. I den bok han skänkte mig som minne av besöket, en norsk utgåva av Zigenare, står "Margareta Bowallius med hälsning från Ivar Lo-Johansson". Han plockade upp den från en liten soffa, som var belamrad med böcker. Jag minns särskilt de stora färgsprakande tavlorna av kända samtida konstnärer (gåvor av goda vänner, sa han) och den lilla skrivmaskinen på bokhyllan bakom hans skrivstol. Och att han var mycket välklädd i grå kostym och klarblå slips och bad mig att tala högt och tydligt för att han inte hörde så bra.

Eftertankar

I *Västerhaninge i gamla och nya bilder* finns ett foto från Folkhögskolans vinterkurs 1917–18 med den yngste eleven, 16-åriga Ivar Johansson, sittande mitt i gruppen. "Jag tyckte, jag befann mig utanför samhället, som det hela handlade om" skriver han 1978 i memoarboken *Pubertet*. 2001 restes i Tungelsta stationspark en staty, som visar Ivar Lo-Johansson när han tar upp pennan ur innerfickan för att göra en anteckning, mitt i det samhälle, som han varit en bland de främsta att påverka.

Att mina minnesbilder nu blivit nedtecknade är Arne Roswalls förtjänst. Han själv och hans syster Elsa och jag och mina bröder Hasse (som gick bort 2007) och Folke har känt varandra hela livet eftersom våra föräldrar umgicks redan innan vi föddes. Under minnesaftonen för Västerhaningekännarna och eldsjälarna Arne och hans fru Ulla i oktober 2009 blev Elsa, Folke och jag ombedda av flera av Haningegilletts entusiaster att dokumentera våra barndomsminnen.

På hemvägen passerade vi Galgstenen; Elsa och jag var glada att vi inte känt till att området vid stenen varit avrättningsplats. Under 40-talet kvällspromenerade vi ofta dit och vände just där.

Vi drog oss till minnes nyårsbönerna då prosten Froste deklamerade "Årets sista dag, Sylvester, vid den stora gränsen står. Andevärldens klockor ringa" så att det ryste i oss. Det gjorde det också när han sjöng "Stilla natt, heliga natt" vid julottan. Nu, snart 70 år senare, kände vi mycket starkt att "vi bär det förflutna med oss", som det står i boken *Västerhaninge i gamla och nya bilder*.

Där står också under ett stort antal fotografier: "Bilderna tillhör Ulla och Arne Roswalls samlingar". Deras unika bildarkiv finns även på internetadressen www.haninge.org. Där kan man också söka Västerhaningeminnen i Sune Nilssons Galleri med dess mer än 7000 bilder. Inspirerad av minnesaftonen har jag berikat galleriet med ett antal fotografier, bland dem nedanstående bild. Den visar ett glatt zigenargång tidigt på morgonen 26 april 1943. Sigrig Roswall, Elsas och Arnes mamma, fyller 50 år och ska överraskas med hurrarop och sång. – "Vi var så unga då, vi kunde sjunga då."

Margareta Bowallius

margareta.bowallius@globalnet.net

Femtioårsuppvaktning för Sigrig Roswall 26 april 1943 Utanför Villa Vega står från vänster:

Eva Eriksson, Ålderdomshemmet, Gunhild Johansson, Örtagården (nästan bara nästippen och hatten syns), Anna Beckius, Jägartorp, Sigrig Nettelbladt-Carlson, Lillebo, Marianne Andersson, Jägartorp, Greta Hedén, Åby Prästgård, Göran Schill, Klockargården, Aina Hüge, Västerhaninge station, Hans Carlson, Lillebo, Gun Nettelbladt (som är kusin till) Margareta Nettelbladt-Carlson, Lillebo.

Använd litteratur:

EKLUND, HILDING & FLODBY, OLLE. Haninge 2003. Västerhaninge i gamla och nya bilder.

FESTSKRIFT TILL ALMA SÖDERHJELM. Stockholm 1945

FORSBERG, HANS G. Stockholm 2006. Ett gyllene blad i Österhaninges historia: Familjen Nyholm 1877 – 1970.

HANINGEBLADET 6(1958):6 s 4-5

HANINGEBLADET 6(1958):7 s 2

LO-JOHANSSON, IVAR. Stockholm 1978. *Pubertet*.